

รูปแบบและการนำเสนอนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานของพระอริยานุวัตร เขมจารี

The Format and Story-Telling Techniques of the Isan Folk Tales by Phra Ariyanuwat Khemmajari

พิพัฒน์ ประเสริฐสังข์¹, ราชนีย์ นิลวรรณภา², บัญญัติ สาลี³

Phiphat Prasertsang¹, Rachan Ninlawannapha², Banyat Salee³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานซึ่งเป็นผลงานการปริวรรตของพระอริยานุวัตร เขมจารี จำนวน 28 เรื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอเพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่นิทานชาดกพื้นบ้าน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้ รูปแบบและการนำเสนอจำแนกได้ 3 ส่วน กล่าวคือ บทเกริ่นนำ เนื้อเรื่องหลัก บทลงท้าย ลักษณะของบทเกริ่นนำเป็นการประพันธ์เพิ่มเติมขึ้นใหม่ นอกเหนือจากต้นฉบับเอกสารโบราณโดยพระอริยานุวัตร เนื้อความเป็นบทไหว้ครู ประวัติความเป็นมาหรือที่มาของวรรณกรรมเรื่องนั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ลักษณะของเนื้อเรื่องหลักเป็นการปริวรรตต้นฉบับเอกสารโบราณและตรวจชำระ ไม่ได้มีการแต่งเพิ่ม เนื้อเรื่องยึดตามที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เนื้อเรื่องโดยมากเป็นนิทานที่มาจากปัญญาชาดกและทศชาติเป็นหลัก บทลงท้ายเป็นการประพันธ์เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่โดยพระอริยานุวัตร เนื้อความได้กล่าวถึงอานิสงส์ในการสร้างหนังสือใบลาน การอุทิศส่วนกุศลให้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว รวมไปถึงการกล่าวถึงอานิสงส์ผลบุญที่จะส่งไปถึงผู้ปริวรรตเองได้ไปถึงพระนิพพาน

คำสำคัญ : รูปแบบการนำเสนอ, นิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน

¹ นิสิตคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{2,3} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Student of Thai major, Faculty of humanities and social science, Mahasarakham University

^{2,3} Assistant Professor Faculty of humanities and social science, Mahasarakham University

Abstract

This research aimed at studying 28 Isan folk tales which were the transliterated versions by Phra Ariyanuwat Khemmajari with the main focus on the story-telling techniques. The research outcome suggested that the folk tales consisted of 3 main parts i.e. Introduction, Story, and Conclusion. In term of the Introduction, the additional compositions were added to the original version composed by Phra Ariyanuwat to mention preface, and background or source of each story, which typically illustrated the Buddha's life. The stories in the folk tales tale were the transliteration and revision of the ancient documents without the additional information, so the stories were purely original which were mainly selected from the Pannasajakata and ten incarnations of the Buddha. The conclusions were the additional stories composed directly by Phra Ariyanuwat depicting the advantages received from the creation of the ancient palm leaves manuscripts, the dedication of the fruit of merit to the parents and relatives who passed away, and the virtue of the transliteration made by Phra Ariyanuwat.

Keyword : The Format and Story-Telling Techniques, Isan folk tale

บทนำ

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมอันรุ่งเรืองมาแต่อดีต อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่กลั่นกรองมายาวนานจนกระทั่งส่งผ่านออกมาในรูปแบบของวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ จากการสำรวจงานวิจัยของผู้ศึกษาพบว่า มีวรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมาก ทั้งวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ที่จารลงในใบลาน ซึ่งในวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น อักษรที่ใช้จารจะนิยมใช้อักษรไทยน้อยหรือที่ลาวเรียกว่าอักษรลาวเดิม และอักษรธรรมอีสาน วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่รังสรรค์ขึ้นโดยปราชญ์ของหมู่บ้านหรือชุมชนในสมัยก่อน แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนในสมัยนั้นก็คือวัด โดยนักปราชญ์เหล่านั้นก็ได้เล่าเรียนวิชาในที่แห่งนี้ นั้นก็หมายถึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างหรือสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น จนทำให้เกิดการคัดลอกวรรณกรรม

ของแต่ละท้องถิ่นเผยแพร่ไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่งและส่งผลให้เกิดวรรณกรรมในสำนวนของแต่ละท้องถิ่นขึ้น วรรณกรรมท้องถิ่นนั้นมีบทบาทสำคัญต่อผู้อ่านและชุมชนที่เป็นเจ้าของวรรณกรรม เพราะมีบทบาทที่จะจรรโลงใจผู้อ่านเป็นสำคัญ โดยในอดีตผู้ที่สามารถอ่านตัวอักษรเหล่านี้ได้ก็เห็นจะมีแต่ผู้ที่มีความรู้ผ่านการบวชเรียนมาก่อนซึ่งเป็นส่วนน้อย สิ่งเหล่านี้สะท้อนภาพการเรียนรู้ในอดีตได้เป็นอย่างดี “วรรณกรรมท้องถิ่นมีบทบาทต่อผู้อ่านและชุมชนที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมหลายประการ สังคมไทยในอดีตผู้อ่านออกเขียนได้ เป็นเพียงกลุ่มน้อยที่จำกัดในหมู่บ้าน พระภิกษุและผู้อาวุโสเรียน ประชาชนทั่วไปรับรู้วรรณกรรมต่าง ๆ โดยการฟังจากผู้อ่านหนังสือแตก (ชานาญการอ่าน)” (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2537 : 10)

นิทานชาดกพื้นบ้านอีสานเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีกชุดหนึ่งที่แสดงภาพสะท้อนทางสังคมทั้งทางด้านภาษาตัวอักษร ซึ่งบ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง ซึ่งในวรรณกรรมชุดนี้ แสดงอัตลักษณ์ความเป็นอีสาน

อย่างแรกก็คือลักษณะภาษาที่ใช้เป็นภาษาอีสาน ซึ่งจารด้วยตัวอักษรธรรมอีสานและถูกผูกเรื่อง แต่งขึ้นตามจินตนาการบ้างผ่านสภาพสังคมและมีเรื่องราวที่สอดคล้องกับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งจารสุวรรณธรรมวัตร (2537 : 9) ได้กล่าวในลักษณะนี้ว่า “วรรณกรรมนิทานที่นิยมแต่งเป็นร้อยกรองเป็นเรื่องที่นิยมในแต่ละท้องถิ่นมีทั้งเรื่องที่ตั้งขึ้นตามจินตนาการและผูกเรื่องจากเหตุการณ์สำคัญภายในชุมชน ซึ่งเน้นความบันเทิงใจเป็นหลัก”

เมื่อกล่าวถึงชาดก (Jataka) โดยทั่วไปมักนิยามกันว่า หมายถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ หรือเป็นเรื่องราวอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะลงมาเกิดในชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546 : 349)

แสดงให้เห็นว่าชาดกเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เพราะมีภาพชีวิตของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์อันเป็นแก่นสาระสำคัญของความเป็นชาดกในการรับรู้ของคนทั่วไป (ทิพย์วาริสงนอก. 2552 : 1)

ในส่วนของสังคมอีสานนั้นได้สืบทอดนิทานชาดกและรังสรรค์ขึ้นในรูปแบบของการจารลงคัมภีร์ใบลานซึ่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และผูกเรื่องให้เข้าสภาพของสังคมซึ่งปัจจุบันนี้พบวรรณกรรมในลักษณะนี้น้อยมากส่วนมากที่พบนั้นจะปรากฏตามวัดเก่าแก่ เนื่องจากการรับเอาวัฒนธรรมของสยามเข้ามาในช่วงรัตนโกสินทร์และความต้องการที่จะสร้างชาติของชนชั้นปกครองและระบบการศึกษาในรูปแบบใหม่เข้ามาจึงทำให้วรรณกรรมลายลักษณ์ที่ปรากฏในใบลานลดจำนวนลงอย่างมาก แต่ถึงอย่างไรก็ดียังมีนักปราชญ์อีสานที่สามารถอ่านใบลานแตกก็ได้เก็บรวบรวมและปริวรรตวรรณกรรมเหล่านี้ไว้ไว้อย่างมากมายซึ่งผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการด้านวรรณกรรมและอักษรโบราณภาคอีสานอีกด้วยจนทางมหาวิทยาลัย

มหาสารคามซึ่งในสมัยนั้นเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระอริยานุวัตร เขมจารี ซึ่งในอดีตผลงานของท่านเผยแพร่และผลิออกมาอย่างต่อเนื่องในยุคหนึ่ง ทั้งนี้ผู้ศึกษาจึงได้นำเอาผลงานการปริวรรตเพียงบางส่วนของท่านที่อยู่ในประเภทวรรณกรรมชาดกมาวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอว่าหลังจากที่พระอริยานุวัตร เขมจารีได้ปริวรรตแล้วได้นำเสนอวรรณกรรมชาดกในรูปแบบใดบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอนิทานชาดกพื้นบ้าน
2. เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่นิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน

วิธีการศึกษา

ในการศึกษารั้งนี้ผู้ศึกษาได้จัดกระทำข้อมูลและเสนอผลการศึกษาเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description) โดยศึกษาจากเอกสารซึ่งเป็นผลงานการปริวรรตของพระอริยานุวัตร เขมจารี โดยศึกษาเฉพาะวรรณกรรมชาดกทั้งหมด 28 เรื่องดังนี้ สุพรหมโมกขา ท้าวท่ากาคำ จันทคราส สุริยคราส คัชนาม ท้าวหมาหยูย ท้าวลิ้นทอง ท้าวหัวข่อหล่อ นางแดงอ่อน สีทน สินไชย พญาตันคาก ภาพเกษ โสวัตร์ สุริวงค์ เตเมย์ มหานคร มโหสถ จันทรโครพ พรหมนารท นกกระจอก มหาชาติ(สำนวนอีสาน) ปลาแดก – ปลาสมอ พระลักพระลาม สุทรนุชาดก บัวสมบัวสองบัวเหียว ท้ายี่บัวไซ์ สุปุณณานาคชาดก ณะระชีวะชาดก ลำดับขั้นตอนการศึกษาดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้รวบรวมและศึกษาข้อมูลนิทานชาดกพื้นบ้านซึ่งเป็นผลงานการปริวรรตของ

พระอริยานุวัตร เขมจารี โดยศึกษาเฉพาะวรรณกรรมชุดทั้งหมด 28 เรื่องพร้อมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมอีสานเพื่อนำมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และตีความด้วย

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษารายละเอียดนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานในประเด็นกลวิธีการนำเสนอนิทานชาดกของพระอริยานุวัตร เขมจารี ว่าหลังจากที่ท่านได้ปริวรรตนิทานชาดกแล้วมีการแต่งเพิ่มเติมในสำนวนของท่านเองอย่างไรบ้าง

2.2 วิเคราะห์ลักษณะเฉพาะในประเด็นกลวิธีการนำเสนอนิทานชาดกของพระอริยานุวัตร เขมจารี

3. ชั้นนำเสนอข้อมูล

3.1 นำผลที่ได้ เสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ พร้อมกับยกตัวอย่างประกอบ

3.2 สรุปผลการศึกษาวิจัยและอภิปรายผล

ผลการศึกษา

รูปแบบและการนำเสนอนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน มีลักษณะเฉพาะด้านวรรณศิลป์และเทคนิคในการแต่งวรรณกรรม ซึ่งมีทั้งลักษณะร่วมและที่แตกต่างออกไปจากขนบการนำเสนอของวรรณกรรมไทยภาคอื่น ๆ รูปแบบและการนำเสนอที่ปรากฏในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานผลงานการปริวรรตของพระอริยานุวัตร เขมจารี มีรูปแบบและการนำเสนอโดยพิจารณาตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. บทเกริ่นนำ
2. การดำเนินเรื่อง
3. บทลงท้าย

รายละเอียดแต่ละประเด็นมีดังต่อไปนี้

1. บทเกริ่นนำ

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานพบว่า ในส่วนต้นนั้นพบว่า เป็นการเกริ่นนำของผู้

ปริวรรตนั้นก็คือพระอริยานุวัตร เขมจารี เป็นการประพันธ์เพิ่มเติมก่อนที่จะปริวรรตอักษรโบราณในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งจะมีทั้งการไหว้ครู การอ้างนิทานว่าเป็นนิทานชาดก และวิสาสะผู้ฟัง การเกริ่นนำนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานสามารถจำแนกเป็น 3 ลักษณะดังนี้

1.1 ประณามพจน์เอมอร ชิตะโสภณ (2539 : 32) กล่าวว่า เราอาจจะแบ่งเนื้อความในวรรณกรรมร้อยกรองเป็นสองนัย นัยแรกคือ บทนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันได้แก่บทไหว้ หรือสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของ 3 องค์ (พระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม) หรือบทไหว้สรรเสริญพระรัตนตรัย นัยที่สองคือบทสดุดีหรือยอพระเกียรติ กษัตริย์ หรือสรรเสริญคุณแผ่นดินที่เกิด

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เห็นลักษณะการไหว้ครูก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อเรื่องซึ่งการเกริ่นนำในส่วนของบทไหว้ครูเป็นรูปแบบลักษณะการประพันธ์ของพระอริยานุวัตรที่ได้แต่งเพิ่มเติมนอกเหนือจากต้นฉบับที่เป็นอักษรโบราณในโบราณเพื่อให้เกิดความขลังและให้ความสำคัญรวมไปถึงแสดงความเคารพบูชาต่อวรรณกรรมนั้น ๆ ซึ่งได้ปรากฏลักษณะการเปิดเรื่องในลักษณะนี้อยู่ 2 แบบคือ

1.1.1 บทไหว้ครูทั่วไป เป็นการไหว้ครูโดยแสดงความเคารพ และขอเดชพระศรีรัตนไตรเป็นที่พึ่ง มีทั้งหมด 25 เรื่อง ได้แก่ โสวัตร จันทะกุมาร จันทรโครพ จันทควาสสุริยควาส ท้าวกำกาดำ ท้าวลิ้นทอง เวสสันดรชาดก พรหมนารท พญาคันคาก ท้าวหัวข่อหล่อ เตเมย์ นางแดงอ่อน สินไชย คัชนาม ปลาแตกปลาสมอ ท้าวหมาหยุย กภาพเกษ สุริวงศ์ มหาชนก บัวสมบัวฮองบัวเฮียว ท้าวยี่บัวไซ พระลักพระลาม สุปุณณา นาคชาดก สุธนุชาดก นระชีวะชาดก ดังตัวอย่าง

บัดนี้	ศิริมาตย์แม้ง	พุทธบาทองค์พุทโธ
	นาโถสุต	ยอดญาณไตรแก้ว
	สวัสดิ์น้อม	ในธรรมพุทโธเทศน์
	เหนือเกสเกล้า	สังฆะเจ้ายอดญาณ
ปางเมื่อ	วาเศษผู้	สาณะมาสแถมถึง
จักได้	ยอแยงธรรม	ชาติองค์พุทโธเจ้า
ฟังเยอ	ปวงชาติเชื้อ	ผญาเอื้องคณิงฮ้ำ
	ประเพียนแต่่งไว้	เป็นแก้วแว่นแยง

(อริยานุวัตร : ท้าวหัวขอหล่อ)

1.1.2 บทไหว้ครูที่ได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ในการปริวรรตหรือเรียบเรียงบทประพันธ์ของพระอริยานุวัตร และได้ใส่ชื่อของตัวท่านเองลงไปในบทประพันธ์เพื่อแสดงความนอบน้อมบูชาคุณพระพุทโธเจ้า มีทั้งหมด 3 เรื่องคือ นกกระจอกน้อย สุพรหมโมกขา สีทนมโนราห์ ดังตัวอย่าง

บัดนี้	ศิริมงคลแก้ว	นาโถสุตประเสริฐ
เลิสกว่า	ไตรโลกกว้าง	พุทโธเจ้ายอดธรรมอริยานุวัตร
		ขอน้อมในคลองพุทบาท
คุณพระ	ยอใส่เกล้า	ยอไว้ที่สูง
วัดมหาชัยอาฮามหลวง		แต่ธรรมประเพียนแต่่ม

(อริยานุวัตร : นกกระจอกน้อย)

1.2 การอ้างชาดก พจนีย์เพ็งเปลี่ยน (ม.ป.ป : 11) กล่าวว่า คือการบอกให้ผู้ฟังเข้าใจว่าตัวละครเอกในวรรณกรรมนิทานนั้นเป็นชาติปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อใช้เวรใช้กรรมที่ได้สร้างไว้ในชาติปางก่อน ฉะนั้นตัวละครเอกจึงถูกตัวละครฝ่ายปรปักษ์รังแกละทำทำทารุณกรรมต่าง ๆ นานา จนต้องเป็นเหตุให้พลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน จนนำไปสู่การเผชิญโชคชะตาอันเลวร้าย แต่ด้วยเดชบุญที่ได้สร้างกุศลไว้ส่วนหนึ่งได้มาเกื้อหนุนมิให้มีอันเป็นไปจนถึงแก่ชีวิต หรือกระนั้นก็มีผู้มีอิทธิฤทธิ์มาช่วยไว้เมื่อตอนตกทุกข์ได้ยาก

จากการศึกษาการเปิดเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานเห็นว่าทุกเรื่องนั้นมีการกล่าวอ้างว่าเป็นชาดกที่มาจากปัญญาสาชดก (พระเจ้าห้าสิบชาติ) หรือกล่าวอ้างว่าเป็นชาดกโดยทางอ้อม (กล่าวอ้างว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์) หรือการกล่าวอ้างว่าเป็นนิทานธรรมการอ้างชาดก หรือเป็นปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์นั้นมีทั้งหมด 3 ลักษณะดังนี้

1.2.1 กล่าวอ้างว่าเป็นชาดกที่อยู่ในทศชาติชาดกและปัญญาสาชดก จากการศึกษารกกล่าวอ้างว่าเป็นชาดกที่มาจากปัญญาสาชดกมีจำนวน 4 เรื่องได้แก่ กภาพเกษ สิ้นไชย เตเมย์ไป๋ มโหสถบัณฑิต และมาจากทศชาติดก มี 1 เรื่องได้แก่ มหาชาติชาดก ดังตัวอย่างที่ปรากฏดังนี้

ข้าจัก	แปงบ่อนเบื่อง	พุทบาทโคตม
	ในสงสารโลก	ลือดังสะท้าน
	องค์พุทโธเจ้า	บารมีเทียวท่อง
	ในห้าสิบชาติล้า	นำใช้ส่งเวร
	ใช้ชาติแท้	เทียวท่องสงสาร
	บารมีเอื้องชาติ	พระองค์เทียวใช้
	เวรเทิงไ้	จุลณีเกสนุราช
	พระบาทไ้	เทียวใช้ส่งกรรม

(อริยานุวัตร : กภาพเกษ)

ข้าจัก	ปุ่นแต่่งตั้ง	ใช้ชาติแปลธรรม
เป็นที่	ยอแยงฝูง	พำมาเพ็งช้อย
ควรที่	อัศจรรย์ล้า	โลกากงโลก
มีใน	ห้าสิบชาติแท้	เทียวใช้ส่งเวร

(อริยานุวัตร : สิ้นไชย)

1.2.2 กล่าวอ้างว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ โดยเป็นการกล่าวอ้างทางอ้อมโดยไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ามีปรากฏอยู่ในนิบาตชาดก หรือปัญญาสาชดก นั่นคือกล่าวเพียงว่าเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ใช้ชาติ หรือลงมาชาติใช้เวรกรรมที่กระทำไว้เมื่อชาติปางก่อน

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานที่ปริวรรตโดยพระอรียานุวัตร เขมจารี ซึ่งปรากฏการกล่าวอ้างว่าเป็นพระชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์จำนวน 15 เรื่อง ได้แก่ ท้าวมหาหุยุย ท้าวหัวข้อหล่อ ท้าวกำกาดำ นางแดงอ่อน สีทนมโนราห์ สุพรหมโมกขา คัชฌนาม จันทรคราสสุริยคราส ปลาแตกปลาสมอ พญาคันคาก โสวัตร์ นะระชีวะ ชาดก สุทรนุชาดก สุภณณานาคชาดก ท้าวยี่บัวไซ ตัวอย่าง

แต่นั้น โปธิสัตว์เจ้า พระโคตมใช้ชาติ
ได้ลง มาเกิดก้ำ ในท้องแมต่น
เบ็งจาล คาเมบ้าน ไกลเมืองออกห่าง
ชื่อว่า “นางจันทรา” แม่ท้าวตนเจ้าเกิดดอม
(อรียานุวัตร : ท้าวหัวข้อหล่อ)

บัดนี้ นับแต่ใช้ชาติท้าว ปางก่อนท้าวระมาน
ปางเมื่อ เทียวสงสาร แต่ปฐมกาลเค้า
อันมี มาในห้อง คำสอนพุทโศเทศน์
ปะเทียบซิดแต่้ม พุทโศเจ้าเทศนา
(อรียานุวัตร : ท้าวกำกาดำ)

1.2.3 กล่าวอ้างว่าเป็นนิทานธรรม การกล่าวอ้างว่าเป็นนิทานธรรมนั้น หมายถึงนิทานที่แฝงคติธรรมสอนใจ หรือนิทานที่แปลงมาจากชาดก แต่กระนั้นก็ตามผู้ประพันธ์ก็ได้อ้างว่าเป็นชาดกอย่างชัดเจนทีเดียว

จากการศึกษาวิธีเปิดเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานในประเด็นนี้พบว่า มีการกล่าวอ้างเป็นนิทานธรรมจำนวน 6 เรื่องได้แก่ ท้าวล้นทอง สุริวงศ์ นกกระจอก จันทรโครพ พระลักพระลาม บัวชมบัวของบัวเฮียว ดังตัวอย่างเช่น

บัดนี้ พอเห็นเลื่อน ๆ ฟ้าพัดเมโฆ
อาทิตย์ จรณูทอง ล่วงบนหนาวจ้อย
ลมก็ วอย ๆ ดั้น วาโยเผลียงโลก
เหมื่อยหมอกย้อย เย็นเนื้อท้วง

จักได้ ปุ่นตองแต่้ม นิทานธรรมโพธิราช
ใช้ชาติเบ็งง ในพื้นโลกคน
(อรียานุวัตร : ท้าวล้นทอง)

จักได้ ปุ่นแบ่งตั้ง นิทานธรรมภูษานแต่ง
ยังมี นกกระจอกน้อย ผัวเมียทั้งคู่
มันมา อาศัยอยู่ยัง ดอมเจ้าทำนรัสสี
(อรียานุวัตร : นกกระจอกน้อย)

1.3 วิสาสะผู้ฟัง พจนีย์ เพิ่งเปลี่ยน

(มปป : 12) กล่าวว่า การวิสาสะกับผู้ฟังเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของวรรณกรรมทางภาคอีสาน นั่นก็คือกวีผู้ประพันธ์จะกล่าวนำเป็นเบื้องต้น ประหนึ่งกล่าวทักทายผู้ที่มาชุมนุมฟังการอ่านหนังสือผูก ซึ่งเป็นขนบของกลุ่มคนทางภาคอีสานในอดีต ซึ่งการวิสาสะส่วนใหญ่จะกล่าวหลังจาก “ประณามพจน์” ซึ่งปรากฏทั้งหมด 5 เรื่องได้แก่ ท้าวกำกาดำ ท้าวมหาหุยุย สีทนมโนราห์ นะระชีวะชาดก ดังปรากฏในตัวอย่างดังนี้

พรหมโลกท้าว หลิงผ่อแบ่งธรรม
ขอให้ มีญาณเฮือง ยอดบุญทงสร้าง
เชิญเจ้า มาหลิงผ่อเยี่ยม ดนช้อยแต่งธรรม
ในนิทานมหาหุยุย ชาติหลังลงใช้
เป็นชาดกเค้า องค์พุทโศเทศ
พระบาทไท้ เทียวใช้สงเวร
(อรียานุวัตร : ท้าวมหาหุยุย)

พอล่วงได้ สองพันห้าร้อยสิบสาม
ขอเดินท้าว ชายหญิงให้เจ้าฟัง
สีทนมโนราห์ โพธิญาณใช้ชาติ
จึงได้ เต็มแต่งแต่้ม นิทานเค้าเก่าหลัง
(อรียานุวัตร : สีทนมโนราห์)

จากตัวอย่างจะเห็นการ “วิสาสะผู้ฟัง” นั่นก็คือการกล่าวทักทายก่อนจะนำเข้าสู่เนื้อเรื่อง แต่ทั้งนี้ประเด็นการวิสาสะผู้ฟังนั้นในสำนวนของ

พระอริยานุวัตร เขมจารี ไม่ค่อยปรากฏเท่าที่ควรนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่านอยู่ในสมณะเพศย่อมไม่เหมาะที่กล่าวทักทายผู้ฟังมากจนเกินงามก็เป็นได้ ซึ่งต่างจากผู้แต่งผู้ที่ไม่อยู่ในสมณะเพศสามารถกล่าวหยอกล้อผู้ฟัง โดยเฉพาะหญิงบ้างหรือแม่ม่าย แม่ร้างบ้าง ซึ่งผู้วิจัยจะยกตัวอย่างให้เห็นความแตกต่างในประเด็นการวิสาสะกับผู้ฟังให้ชัดเจนยิ่งขึ้นระหว่างผู้ที่อยู่ในสมณะเพศและไม่ได้อยู่ในสมณะเพศ โดยจะยกตัวอย่างบทความของพจนีย์ เฟิงเปลี่ยน (มปป : 12) ดังนี้

“การวิสาสะผู้ฟังเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของวรรณกรรมนิทานภาคอีสาน นั่นคือกวีผู้ประพันธ์จะกล่าวนำประหนึ่งทักทายผู้เข้าร่วมชุมนุมฟังอ่านหนังสือ (นิทานธรรม หรือนิทานชาดก) ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวต่อจากตอน “ประณามพจน์” หรือบางเรื่องก็เริ่มต้นด้วยตอนวิสาสะกับผู้ฟัง ดังตัวอย่าง

ฟังเยอ	สาวหนุ่มน้อย	ชู้เก่าฮามเหิงอีพีเฮย
เสียมจัก	เขียนนิทาน	แต่ปางประถมพูน
ข้อยจัก	เขียนกล่าวไว้	เทศนาธรรม
ฟังเยอ	สาวแม่ฮ้าง	ฮามชมผัวมิ่ง ฟิงถ้อน
กับทั้ง	นักปราชญ์ผู้	ฝูงสังสอนธรรม
ฟังเยอ	สาวแม่ม่าย	ผัวตายฮ้างคู่
อย่าได้	คิดต่อสู	ใจน้อยบฟัง นั้นแต่
		(ท้าวเก่าก่าดำ ฉบับสุกถน สมจิตศรีปัญญา ปวีรรต)

จากตัวอย่างจะเห็นได้อย่างชัดเจนในประเด็นของการวิสาสะผู้ฟังในเรื่องของการแสดงออกทางภาษา ไม่ว่าจะเป็นการใช้คำ การกล่าวหยอกล้อผู้ฟังโดยเฉพาะสาว ๆ ทำให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่าสถานะที่แตกต่างระหว่างสมณะเพศและบุคคลทั่วไปหรือนักปราชญ์ที่ไม่ได้อยู่ในสมณะเพศทำให้บุคคลทั่วไปมีอิสระในการกล่าวทักทายหยอกล้อและกระทำได้อย่างชัดเจนกว่าผู้ที่อยู่ในสมณะเพศ

2. การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานเป็นไปตามธรรมเนียมการเล่านิทานของไทยโดยทั่วไปนั่นคือการลำดับเนื้อเรื่องไปตามเวลาไม่สลับเหตุการณ์ ลำดับเรื่องเป็นตอน ๆ ไป ตั้งแต่การเริ่มเรื่องด้วยการแนะนำสถานที่หรือการกล่าวถึงบ้านเมือง หลังจากนั้นก็เป็นการแนะนำตัวละครเอกของเรื่องว่าเป็นใครมีบุญญาธิการอย่างไรตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร จนนำไปสู่ปมปัญหาและการแก้ไขจนก่อให้เกิดจุดวิกฤตของเรื่องด้วยบารมีของตัวละครเอกที่เป็นโพธิสัตว์ลงมาใช้ชาติได้นำไปสู่จุดคลี่คลายของเรื่อง แต่ถึงอย่างไรก็ดีในการดำเนินเรื่องนั้นกวียังได้มีการเปลี่ยนฉากเปลี่ยนตอน แต่ยังคงการลำดับเรื่องไปตามเวลาอยู่ ซึ่งขอบในการเปลี่ยนฉากของเรื่องใหม่นั้นกวีมักจะขึ้นต้นด้วย “บัดนี้” แล้วดำเนินเรื่องต่อ หรือเปลี่ยนฉากใหม่เช่น “บัดนี้ จักกล่าวถึง กิณริบุญมี ไหลล่อง” ไปนั้น ฉะนั้นการดำเนินเรื่องจำแนกเป็น 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

2.1 การลำดับเนื้อหาพจนีย์ เฟิงเปลี่ยน (มปป : 16) กล่าวว่า การลำดับเนื้อหาในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน ส่วนใหญ่นั้นจะดำเนินไปตามกาลเวลา นั่นคือ ไม่นิยมการเล่าเรื่องย้อนกลับไปกลับมาเหมือนกับวรรณกรรมนิยายปัจจุบัน แต่กระนั้นก็ตามเนื้อเรื่องของนิทานที่เป็นเหตุการณ์ในระยะเวลาเดียวกัน หรือเป็นเหตุการณ์ที่คู่ขนานกันซึ่งเกิดคนละสถานที่ก็ว่าจะใช้วิธีเปลี่ยนฉากเปลี่ยนตอน

นิทานชาดกพื้นบ้านอีสานส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อเรื่องขนาดยาวมีโครงเรื่องซับซ้อนหลายตอนจนนำไปสู่ตอนจบของเรื่อง นั่นคือจะเริ่มต้นตั้งแต่ตัวเอกของเรื่อง (พระโพธิสัตว์) มาปฏิสนธิในครรภ์พระมารดา และประสูติออกมาในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นมนุษย์บ้างหรือผิดแปลกไปจากมนุษย์บ้าง และเกิดปมขัดแย้งต่าง ๆ นานา เป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญกับโชคชะตาโดยได้รับความช่วยเหลือจากพระอินทร์บ้าง เทวดาบ้าง จน

เหตุการณ์นั้นได้ผ่านพ้นไปด้วยดีจนไปถึงตอนจบของเรื่อง ที่จบแบบมีความสุขของตัวละครเอก ดังตัวอย่างที่ปรากฏดังนี้

แต่นั้น	นางก็ถือ รกได้	10 เดือนทัดเที่ยง
ก็จึง	ปวดท้องน้อย	เลยเอ็นเฮียกผัว
แต่นั้น	ผัวพึ่งฟ้า	มาโขมคั้นบีบ
	ฝูงพี่น้อง	มาพร้อมชู้คน
	ยามดีแล้ว	บากานได้ประสูติ
พอกี้	สีสวายล้าง	เอาผ้าห่มมา
แม่อีก	หลังลูกแก้ว	ท้าวเกิดดอมตน
	สังปุ่น	ปานเหมือนลูกคน
	ฝูงพี่น้อง	จากกันซบซิม
	เฮาอย่าได้	จาต่านต่อใย
แม่อีก	หลังดูท้าว	ลูกอ่อนทารกา
ตั้งว่า	คิมมิมดำ	บ่คือคนแท้
	ดูคิงเนื้อสัง	คือลิงตายซาก

(อริยานุวัตร : ท้าวกำกาคำ)

แต่นั้น	ทศมาตตั้ง	คัพภวิกทงครรภ
	ถึง 10 เดือน	ประสูติกุมารท้าว
ออกจาก	อุทรท้อง	มารดาตนแม่
มีแต่	หัวข้อหล่อ	ตัวนั้นบ่มีแท้แล้ว
เป็นที่	สมเพทแท้	ใช้ชาติโพธิญาณ
	สมภารมี	ชาติพระองค์ลงใช้

(อริยานุวัตร : ท้าวหัวข้อหล่อ)

การลำดับเนื้อหาตามกาลเวลา ซึ่งเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่นิยมในการแต่งนิทานชาดกรวมไปถึงนิทานพื้นบ้านอื่น ๆ อีกด้วย จากตัวอย่างข้างต้นที่กล่าวมานั้นเป็นการลำดับเนื้อหาตามแบบของนิทานชาดก กล่าวคือ ตั้งแต่พระโพธิสัตว์ลงมาเกิดจนเกิดปมปัญหาซึ่งนำไปสู่จุดวิกฤตของเรื่อง และก็คลี่คลายไปตามลำดับเหตุการณ์

2.2 การเปลี่ยนตอน เป็นกลวิธีเล่าเหตุการณ์ของเรื่องนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละฉากสลับกัน พฤติกรรมของตัวละครที่เกิดขึ้นในเวลา

เดียวกัน แต่ต่างสถานที่กัน กวีใช้กลวิธีเล่าที่สลับฉากสลับกันไปหรือการเปลี่ยนตอนสลับกันไปตามลำดับกาลเวลาจนจบ การเปลี่ยนตอนหรือเปลี่ยนฉากของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานนั้น พบว่ากวีผู้ประพันธ์จะกล่าวไว้เกือบทุกตอน “ยุติบั้น ก่อนแล้ว ท่อนี้ ถวายไว้ที่ควร” แล้วก็เปลี่ยนฉากเปลี่ยนตอนโดยใช้คำขึ้นต้นที่ว่า “บัดนี้จักกล่าว ตั้งแต่นี้ เมื่อหน้า” และดำเนินเรื่องตอนใหม่ หรือฉากใหม่ ซึ่งจะกล่าวในลักษณะเช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ ดังตัวอย่างเช่น

	นางสังขจร	ดันคืนเมื่อเมืองเก่า
ข้า่น้อย	ผู้ผัวอยู่ได้	ดันเที่ยวตาม
	จบไปลานผูกสาม	ท่อนี้เพิ่นจัดแบ่งเป็นกัณฑ์
ได้ห้า	กัณฑ์ในนิทาน	แบ่งกัณฑ์เป็นห้า
	นิฏฐิตา	เหม็ดเสี้ยงไปลาน
	แล้วท่อนี้	ถวายไว้ที่ควร ก่อนแล้ว

(อริยานุวัตร : สุพรหมโมกขา)

เป็นตอนที่นางไขฟ้าได้หนีกลับบ้าน และแสดงให้เห็นการจบตอนซึ่งผู้ประพันธ์จะจบตอนด้วยคำว่าถวายไว้ที่ควร ก่อนแล้ว และเปลี่ยนฉากเป็นสุพรหมโมกขาได้ตามหานางไขฟ้าโดยได้เดินดงเข้าไปในป่าและได้ถามทางกับ รัสสีเจ้า ดังตัวอย่างเช่น

บัดนี้	จักแปลแกลงแถม	ไปลานผูกสี่
ผู้ข้า	เดินในด้าว	ดงหลวงมุงมีด
ฮอยที่	ผีเผดตัน	สาางฮ้ายเที่ยวจร
บัดนี้	ผู้เข้ามา	เห็นเจ้าจอมรัสสี
ทงศีล	บริสุทธิ์	ฮุงเฮืองในพื้น
ขอจง	กรุณาให้	หนทางบนบอก
ผู้ข้า	ชีไปหา	นางไขฟ้าเมียแก้ว

(อริยานุวัตร : สุพรหมโมกขา)

อีกตัวอย่างก็คือ ในเรื่องสุริวงค์ ซึ่งรอนแรมอยู่ในป่าจนกระทั่งถึงที่พักอย่างปลอดภัยแล้วปิดฉากลงด้วยว่า “ยุติชาดกบั้น นางงามเขา

ก่อน” พร้อมกับเปิดฉากเล่าถึงเหตุการณ์ทางท้าวพรหมทัตซึ่งประทับอยู่ในเมืองกับนางยักษ์ผู้เป็นมเหสีองค์ใหม่ว่า “ตั้งแต่นี้ เมื่อหน้า” กวีใช้วิธีเล่าสลับฉากกันเช่นนี้ไปตลอด จึงปรากฏจบฉากที่มาพร้อมกับบทเปิดฉากเสมอ เช่น

ยุคตี	ชาดกนั้น	กันดานเซาก่อน
ตั้งแต่	นี้ไปหน้า	ซิกกล่าวมาก่อนแล้ว
	ชาดกนั้น	สุริวงศ์ไกลคู่
ยุคตีไว้	เพียงนี้พักแวง	ก่อนแล้ว
บัดนี้	จักกล่าวถึง	กัลยาน้อยกินรี

(อริยานุวัตร : สุริวงศ์)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเป็นการเปลี่ยนตอนซึ่งผู้ประพันธ์ได้วางเค้าโครงการเล่าเรื่องให้เป็นไปตามกาลเวลา หรือที่เรียกว่าดำเนินเรื่องตามปฏิทิน แต่ถึงอย่างไรก็ตามเมื่อมีเหตุการณ์คู่ขนานที่เกิดขึ้น ซึ่งเมื่อผู้ประพันธ์จะกล่าวถึงเหตุการณ์คู่ขนานก็จะใช้กลวิธีการเปลี่ยนตอนหรือสลับฉากไปมาจนจบเรื่อง ซึ่งในการใช้กลวิธีการเปลี่ยนตอนนั้นก็จะปรากฏจบฉาก และต่อเนื่องการด้วยบทเปิดฉากเสมอ

2.3 การปิดเรื่อง

พจนีย์ เฟิงเปลี่ยน (มปป : 15) กล่าวว่า การปิดเรื่องเป็นกลวิธีในการจบเรื่องในหลักของการเขียนวรรณกรรมซึ่งกวีส่วนมากในภาคอีสานโดยเฉพาะวรรณกรรมชาดกจะนิยมปิดเรื่องด้วยการม้วนชาติ หรือเรียกอีกอย่างว่าม้วนชาดก หลังจากม้วนชาดกแล้วกวีมักจะให้คติธรรมสอนใจแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง และท้ายสุดนั้นได้แสดงขอบในการแต่งโดยการกล่าวถึงอันสงส์ที่ได้สร้างหนังสือใบลานขึ้นมา แต่บางครั้งกวียังได้แสดงความท่อมตต่อผู้อ่านโดยการวิพากษ์ตนเองในลักษณะที่ว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาน้อยเขียนถูกหรือผิดก็ขอภัยไว้ด้วยแสดงให้เห็นถึงความนอบน้อมต่อมตของกวีชาวอีสานได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาวิธีการปิดเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานพบว่า มีเกือบทุกเรื่องที่กล่าวถึงตัวละครกลับชาติมาเกิดในชาติปัจจุบันของพระพุทธเจ้า แต่วิธีการกล่าวอธิบายถึงการกลับชาติมาเกิดนั้นบางเรื่องใช้ธรรมเนียมเดียวกับประชุมชาดกก็มี แต่ส่วนใหญ่ก็มีได้รักษาระเบียบแบบแผนตามประชุมชาดกมากนัก จากการศึกษาวิธีปิดเรื่องสามารถสรุปได้เป็น 3 ประเด็นดังนี้

2.3.1 การปิดเรื่องตามแนว

ประชุมชาดก มหามงกุฎราชวิทยาลัย (2525 : 74) กล่าวว่า เป็นส่วนประกอบสุดท้ายของชาดก บอกว่าตัวละครในอดีตชาติ (เรื่อง) กลับชาติเป็นใครในปัจจุบัน การกลับชาติของตัวละครสำคัญของชาดกจะเหมือนกัน คือ ผู้ร้ายฝ่ายชาย คือ เทวทัต ผู้ร้ายฝ่ายหญิง คือ นางจัญจมาณวิกา พระอินทร์ คือ พระอนรุทธะ ช้าง คือ พระกัสสปะ นางเอก คือ นางพิมพายโสธรา บิดาพระโพธิสัตว์ คือ พระเจ้าสุทโธทนะ มารดาพระโพธิสัตว์ คือ พระนางสิริมหามายา และพระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้า

จากการศึกษาการปิดเรื่องตามแนวประชุมชาดกในนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นได้ปรากฏทั้งหมด 23 เรื่องได้แก่ สุพรหมโมกขา ท้าวกำกาดำ จันทรราชสุริยราช คัชฌาม ท้าวลิ้นทอง ท้าวหัวขอหล้อ นางแดงอ่อนปลาแดกปลาสมอสีทน พญาคันคาก กาพเกษ โสวัตร สุริวงศ์ เตเมย์ มหาชนก มโหสถ จันทรโครพ พรหมนารท มหาชาติ (สำนวนอีสาน) พระลักพระลาม สุปุณณาคชาดก สุทธะนุชาดก ณะระชีวะชาดก ดังตัวอย่างดังนี้

	อลาตะอำมาตย์นั้น	ปางก่อนเห็นผิด
กาลนั้น	กลับชาติมา	เป็นพระเทวทัต
	สุนานะอำมาตย์นั้น	เฮืองสูงทงคุณ
กาลนั้น	กลับชาติมา	พระกำทะชิเถระ
	วิชัยอำมาตย์นั้น	ปางก่อนคนดี
กลับชาติ	มาคือพระสาสิบุตร	เก่งดีปัญญากล้า
	วิชะกะทาสนั้น	ทุกข์ยากเห็นใจ

ปางนั้น	กลับชาติเป็น คุณาชีวกนั้น	มหาโมคคัลลาน์ เป็นบาปคนพาล
กลับชาติ	มาได้เกิด	เป็นชีเปลือย
	นางรุจาชาตินั้น	แก้วมิ่งจอมเมือง
	กลับชาติได้เป็น	พระอานนท์หมั่นเพียร
	องค์ติราชเจ้า	หลงเชื่อคนพาล
	ปางนั้นกลับชาติมา	คือพระอุลเกาสสะปะ
	โพธิสัตว์เจ้า	มหาพรหมนารอด
ปางนั้น	กลับชาติมา	คือเจ้าโคตม เทียงแท้

(อริยานุวัตร : พรหมนารท)

2.3.2 การปิดเรื่องโดยเน้นให้

ผู้ฟังจดจำดูแบบอย่างพฤติกรรมตัวละคร โดยกวีมักจะเน้นในตอนท้ายว่า “ให้จำจ้อเอาไว้” หรือบางครั้งยังเน้นให้เห็นด้วยว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นนิทานของพระพุทธเจ้า(ปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์)

การปิดเรื่องโดยเน้นให้ผู้ฟังจดจำและกระทำความดีนั้น ในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานได้ปรากฏการปิดเรื่องในประเด็นนี้อยู่ 2 เรื่อง คือ ท้าวหัวข่อหล่อ และสุพรหมโมกขา ดังตัวอย่างเช่น

เฮานี้	ประสงค์ขัวม	โอชะโยชนน้ำทะเล
เลิงเมือง	นिरพาน	เป็นที่แล้วให้เพียร
	ฟังธรรมเทศนา	กินทานอย่าไล
นิทาน	สุพรหมโมกขา	ให้ฟังดอมแจ้แจบ
	ได้รูปเทียนแล้ว	ไหว้ดีจึงค่อยฟัง
ชาดก	นิทานเค้า	พุทโธเทศน์แปงความ
มีบุญ	ผลอาานิสงส์	ได้เกิดในเมืองฟ้า
	บารมีสร้าง	นिरพานดวงยอด
จักเลิง	อรหันตา	เทียงแท้ในชั้นชาติลูน

(อริยานุวัตร : สุพรหมโมกขา)

2.3.3 อตฺวิพากษ์คือการกล่าว

วิพากษ์วิจารณ์ตนเองของกวีผู้ประพันธ์เชิงว่า ตนเป็นผู้เริ่มหัดประพันธ์ยังไม่สนิทในการประพันธ์

สักเท่าไรนัก หรือบางครั้งกล่าวเชิงว่าตนเป็นผู้ศึกษาธรรมะในเพศของบรรพชิตบ้าง หรือบางครั้งกล่าวถึงความในใจของกวีผู้ประพันธ์

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานนั้นได้ปรากฏประเด็นอตฺวิพากษ์เพียงเรื่องเดียว คือ คัชนามดังตัวอย่างนี้

ถวยแก่	นักปราชญ์เจ้า	หลังเลิศตามปะทัด
	นิทานยังหลาย	อยู่ท่างกายไว้
	ไผเห็นให้กุกุณา	หาใส่เอาทอน
	บานหน้านั้น	กายเว้นหลีกเสี้ย
เฮียมนี้	เป็นสมถ์แท้	อามัจจาหายาก
บัณฑิต	บ่บอกไว้	ผญาหนอยบ่หลาย
ก็หาก	เป็นอาจารย์แท้	ฟังธรรมแจ้จออก
	ผิดถึกไว้	บาลีนั้นอย่าตีเตียน
	ปริโยสานเสี้ยง	ยังนิทานหลายแห่ง
เฮียมก็	เขียนขีดไว้	ตามพื้นพื้นแตงมา
อย่าได้	มีคำบ่อย	เจ้าหัวชาเขียนบ่ช่าง
แตงความ	นักปราชญ์เจ้า	เขียนไว้เก่าหลัง

(อริยานุวัตร : คัชนาม)

3. บทลงท้าย

ในส่วนของบทลงท้ายจะเป็นการประพันธ์เพิ่มเติมของพระอริยานุวัตร เขมจารี ซึ่งท่านได้เป็นผู้ปริวรรตมีประเด็นการค้นพบคือ

การกล่าวถึงอานิสงส์ในการสร้างหนังสือโบราณ วัฒนธรรมการใช้หนังสือโบราณอีสาน จึงมีวัฒนธรรมในการสืบทอดพิธีกรรม ความเชื่อ ประกอบคู่กันไปด้วย นั่นคือวัฒนธรรมการสร้างหนังสือโบราณขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่าและการสร้างใหม่ให้มีหลายชุด เพื่อให้วัฒนธรรมการใช้ไม่ขาดตอน โดยมีความเชื่ออานิสงส์ ได้บุญกุศลจากการสร้างหนังสือโบราณเป็นแรงผลักดันขับเคลื่นให้ความรู้ ภูมิปัญญาต่างต่าง ๆ ของสังคมคงอยู่ และสืบทอดกันต่อ ๆ มาอย่างไม่ขาดสาย (สมชาย นิลอาธิ, 2544 : 6-9)

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานนั้นได้ปรากฏประเด็นการกล่าวถึงอานิสงส์ผลบุญในการสร้างหนังสือโบราณทั้งหมด 15 เรื่อง ได้แก่ นกกระจอกน้อย สุพรหมโมกขา คัชฌาม นางแดง อ่อน สุริวงศ์ ท้าวลิ้นทอง จันทรคราสสุริยคราส ปลาแดงปลาสมอ ภูผาคันคาก เตเมย์ มโหสถ พระลักพระลาม สุปุณณนาชาดก สุทรนุชชาดก ณะระชีวะชาดก ดังตัวอย่างที่ปรากฏนี้

เทศนาในห้อง	นิทานธรรมนกกระจอก
เจ้าอธิการโฮมบ้านมะค่า	เปื่อยน้ำบ้านเก่าจารย์แสง
ขอมุทิต กองบุญเถิง	ชู้คนมวลงพร้อม
อุปัชฌาย์ อาจารย์พร้อม	มารดาพ่อแม่
สัตพสัตว์แผ่นพื้น	เถิงเท้าออดพรหมขอเถิง
พุทธภูมิตั้ง	นිරพานดวงยอด
นิทาน นกกระจอก	แล้วท่อนี้ถวายเป็นไว้ที่สูง

(อริยานุวัตร : นกกระจอกน้อย)

นิทาน	สุพรหมโมกขา	ได้จากบ้านแกดำ
	จารย์ครูคน	เอามาให้นิทานธรรมเก่าแก่
จึงได้	แปลแต่งไว้	นิทานเล่าศาสนา
	ขอปรารถนา	ตั้งพุทธภูมิแบ่งก่อ
พอให้	เถิงนिरพาน	ยอดแก้วกายหน้า
ขอให้	ได้พบผ้อ	พระพุทธรูปเจ้าเมตโดยโย
	สัตพัญญู	มาผายโผดโลภภัยพื้น
	ขอมุทิตโกศลให้	มารดาพ่อแม่
ให้ได้	เกิดชั้นฟ้า	เมืองแก้วตั้งประสงค์
แม่เถิง	สัตพสัตว์	เชื่อธรรมิงโลก
ให้เถิง	สุขทั่วหน้า	สมดังปรารถนา
	ครูอุปัชฌาย์พร้อม	บารมีผายแผ่
ขอให้	ได้เกิดเมืองสวรรค์	เอื้องสร้างอยู่วิมาน

(อริยานุวัตร : สุพรหมโมกขา)

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานนั้นได้ปรากฏประเด็นการกล่าวถึงอานิสงส์ผลบุญในการสร้างหนังสือโบราณทั้งหมด 15 เรื่องนั้นแสดงให้เห็นสภาพทางสังคมอีสานสมัยก่อนในมิติความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างหนังสือโบราณเป็น

อย่างมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในการสร้างหนังสือโบราณสมัยก่อนนั้นนิยมจารด้วยอักษรธรรมในเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าอักษรนี้เป็นอักษรที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งน้อยคนที่จะสามารถจารอักษรเหล่านี้ได้นอกจากผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน อีกทั้งยังเป็นการทำนุบำรุงพุทธศาสนารวมไปถึงเผยแพร่คำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทำให้เห็นภาพปรากฏเกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างโบราณออกมาอยู่เนื่อง ๆ

สรุป

จากการศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านอีสานจากผลงานการปริวรรตของพระอริยานุวัตร เขมจารีนั้น สรุปได้ว่า ผู้ปริวรรตนั้นได้ประพันธ์เพิ่มเติมอยู่ 2 ส่วนได้แก่ บทเกริ่นนำ และบทลงท้าย ส่วนในบทการดำเนินเรื่องนั้นจะเป็นโครงเรื่องเดิมซึ่งพระอริยานุวัตรได้ทำการปริวรรตและตรวจชำระเท่านั้น ซึ่งในบทเกริ่นนำผู้ปริวรรตได้ประพันธ์บทไหว้ครู และที่มาของนิทานชาดกขึ้นมาหลายรูปแบบ บางเรื่องกล่าวอ้างว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธรูปเจ้า เช่นกล่าวว่าเป็นเรื่องที่อยู่ในพระเจ้าห้าสิบชาติ(ปัญญาชาดก) บ้าง เป็นนิทานธรรมบ้าง แต่โดยความเป็นจริงแล้วส่วนใหญ่ในการดำเนินเรื่องของผู้ประพันธ์ดั้งเดิมเป็นวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านธรรมดา แต่มีแนวประพันธ์เป็นนิทานประโลมโลกแต่ผู้ปริวรรตได้ประพันธ์เพิ่มและได้อ้างว่าเป็นชาดกโดยใช้กลวิธีดังนี้คือ มีการเกริ่นนำชาดกในตอนเริ่มต้น สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างวรรณกรรมท้องถิ่นให้เป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคมโดยมีการอ้างชาดกมากำกับ ทั้งนี้เป็นเพราะมีการประชุมชาดกในตอนท้ายเรื่อง (การม้วนชาดก) เป็นส่วนประกอบสุดท้ายของชาดก บอกว่าตัวละครในอดีตวัตถุ (เรื่อง) กลับชาติเป็นใครในปัจจุบัน การกลับชาติของตัวละครสำคัญของชาดกจะเหมือนกัน คือ ผู้ร้ายฝ่ายชาย คือ เทวทัต ผู้ร้ายฝ่ายหญิง คือ นางจิญจมาณวิกา พระอินทร์ คือ

พระอนุรุทธะ ช้าง คือ พระกัศสปะ นางเอก คือ นางพิมพายโสธรา บิดาพระโพธิสัตว์ คือ พระเจ้าสุทโธทนะ มารดาพระโพธิสัตว์ คือ พระนางสิริมหามายา และพระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้า จนทำให้ชาวอีสานต่างให้การยอมรับโดยนอบน้อมว่าเรื่องดังกล่าวเป็นชาดก หรือนิทานที่มีคติธรรมแฝงอยู่ จนทำให้สังคมนั้นเกิดชุดความจริงขึ้นมาจนกลายเป็นความเชื่อที่ไหลเวียนอยู่ในสังคม และยึดแนวคติธรรมนั้นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันอีกด้วย

อภิปรายผล

การศึกษารูปแบบและการนำเสนอและนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานของพระอริยานุวัตร เขมจารี ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตศึกษานิทานชาดกพื้นบ้านจากผลงานการปริวรรตคัมภีร์ใบลานของพระอริยานุวัตร เขมจารี ซึ่งได้รวบรวมและปริวรรตไว้ จำนวน 28 เรื่อง เป็นข้อมูลหลักในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะการนำเสนอนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน มีข้อค้นพบคือ การเปิดเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏ แสดงให้เห็นความสามารถของผู้ปริวรรตในด้านการประพันธ์บทให้วิเศษโดยได้แต่งเพิ่มเติมก่อนที่จะทำนบปริวรรตอักษรโบราณ และมีความสวยงามด้านวรรณศิลป์และการแสดงออกทางความคิดอย่างชัดเจน ดังที่วิทย์ ศิวศิริยานนท์ (2519 : 92) ได้แสดงความเห็นในศิลปะการใช้ถ้อยคำว่า วรรณคดีคือ บทประพันธ์ที่ไพเราะเพราะพริ้ง ต้องมีความงามทั้งเรื่องภาพลักษณ์และกลอน ความสอดคล้องกันอย่างเหมาะเจาะ สรุปได้ว่าคือความงามของท่วงทำนองการแต่ง

นอกจากนี้รูปแบบการเปิดเรื่องที่เป็นแบบเฉพาะ นั่นก็คือเปิดเรื่องโดยใช้บทให้วิเศษซึ่งเป็นสำนวนของพระอริยานุวัตร เขมจารี การกล่าวอ้างว่าเป็นนิทานชาดก ซึ่งจะมิทั้งชาดกในนิบาตและนอกนิบาต หลังจากการกล่าวอ้างชาดกแล้วยังมีการกล่าวทักทายกับผู้ฟังเพื่อให้ตั้งใจฟังด้วยความเคารพและศรัทธาซึ่งเรียกการกล่าวทักทาย

กับผู้ฟังว่า “วิสาสะผู้ฟัง” โดยภาพรวมเป็นการเกริ่นเพื่อเตรียมให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้สึกศรัทธา ให้ความเคารพเชื่อฟังต่อนิทานชาดก ตลอดจนนำไปเป็นแบบปฏิบัติในวิถีของตน โดยที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการเกริ่นนำผู้ฟังเข้าสู่การดำเนินเรื่องต่อไป การดำเนินเรื่องของนิทานชาดกพื้นบ้านอีสานเป็นไปตามธรรมเนียมการเล่านิทานของคนไทยโดยทั่วไปนั่นคือการลำดับเนื้อเรื่องไปตามเวลาไม่สลับเหตุการณ์ ลำดับเรื่องเป็นตอน ๆ ไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามในการดำเนินเรื่องนั้นก็ยังคงได้มีการเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงการลำดับเรื่องไปตามเวลาอยู่ ซึ่งขอบเขตในการเปลี่ยนแปลงของเรื่องใหม่นั้นก็มักจะขึ้นต้นด้วย “บัดนี้” แล้วดำเนินเรื่องต่อ หรือเปลี่ยนแปลงใหม่เช่น “บัดนี้ จักกล่าวถึงกนิษฐบุณย์ให้ลล่อง”

ส่วนในบทลงท้ายกล่าวถึงอานิสงส์ในการจารใบลาน คติความเชื่อของคนอีสานในอดีตนั้น มีความเชื่อเรื่องการสร้างหนังสือใบลานซึ่งได้อานิสงส์ผลบุญเป็นอย่างมาก และความเชื่อนั้นได้ปรากฏเป็นคำพูดของคนในอดีตที่ว่า การสร้างหนังสือใบลานหนึ่งตัวอักษรนั้นเท่ากับการสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ ซึ่งสอดคล้องกับ สุภณ สมจิตตรศรีปัญญา (2536 : 42 – 43) กล่าวว่า มนุษย์ในพื้นที่อีสานของไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อหลายอย่าง เชื่อบุญเรื่องผีสงเทวดา เคารพเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ เชื่อในพุทธศาสนา

สิ่งเหล่านี้จึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อของผู้คนในยุคต่อ ๆ มา ทั้งนี้ความเชื่อในการสร้างหนังสือใบลานต้องอาศัยผู้ที่มีองค์ความรู้ในการอ่านการจารอักษรธรรมอีสาน หรือว่าอักษรไทยน้อยรวมไปถึงอักษรขอม ซึ่งอักษรเหล่านี้ได้ปรากฏหลักฐานการใช้ในภาคอีสานอย่างชัดเจนถึงจะสามารถสร้างหนังสือใบลานได้ ผู้ที่ไม่มีความรู้ด้านนี้จึงต้องอาศัยการจ้างวานผู้ที่สามารถจารได้มาสร้างหนังสือใบลานเพื่อถวายไว้ที่วัดโดยจะเป็นเจ้าภาพในการสร้างหนังสือ โดยให้ผู้ที่จารนั้นกล่าวถึงชื่อผู้ที่จ้างวานลงไปหนังสือใบลานในแผ่นสุดท้ายของ

เรื่องนั้น ๆ โดยข้อความนั้นจะกล่าวถึงตนเองเพื่อให้ได้รับอานิสงส์ผลบุญในภพภาคหน้า รวมไปถึงบางครั้งยังปรากฏการอุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ สมชาย นิลอาธิ (2544 : 6-9) กล่าวว่า วัฒนธรรมการใช้หนังสือใบลานอีสาน จึงมีวัฒนธรรมในการสืบทอดพิธีกรรมความเชื่อ ประกอบคู่กันไปด้วย นั่นคือวัฒนธรรม

การสร้างหนังสือใบลานขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเก่าและการสร้างใหม่ให้มีหลายชุด เพื่อให้วัฒนธรรมการใช้ไม่ขาดตอน โดยมีความเชื่ออานิสงส์ ได้บุญกุศลจากการสร้างหนังสือใบลานเป็นแรงผลักดันขับเคลื่อนให้ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ของสังคมคงอยู่และสืบทอดกันต่อ ๆ มาอย่างไม่ขาดสาย

บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2537). *วรรณกรรมท้องถิ่น อีสาน - ล้านช้าง*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทิพย์วารี สงนอก . (2551). *กระบวนทัศน์ในนิทานชาดกพื้นบ้านอีสาน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พจนีย์ เฟิงเปลี่ยน. (ม.ป.ป.). *การศึกษาวรรณกรรมยอดนิยมของภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- มหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2525). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 2*. กรุงเทพฯ ฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน . (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ ฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิทย์ ศิวศิริยานนท์. (2519). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ ฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- สมชาย นิลอาธิ. (2544). *รวมบทความวิชาการ พ.ศ. 2527-2543*. มหาสารคาม : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุภณ สมจิตร์ศรีปัญญา. (2535). *ปู่สังกะสาย่าสังกะสี จากหนังสือก้อม*. มหาสารคาม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- เอมอร ชิตตะโสภณ. (2539). *จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : คอมแพคท์พริ้นท์.